



a *pontifex*ek privilégiumának megtörése

A *pontifex*ek = a jogszolgáltatás szakértő testülete, szükségesek voltak, mert

- a *iurisdictio*
- a *iudicatio* ellátói nem ismerték a jogot.

Vagyis más személyi kör rendelkezett a jogismerettel és a jogszolgáltatási jogkörrel!!

1. A XII táblás törvény már felfedte a titkok egy részét, a magánjog és eljárási szabályok nagy része ismertté vált
2. *Ius Flavianum* (Kr.e. 304) - Cnaeus Flavius közzé tette a perbeli mondókákat
3. Kr.e. III. sz. eleje: Tiberius Coruncanius, az első *plebeius pontifex maximus* nyilvánosan kezdte osztogatni jogi tanácsait, *responsumait*

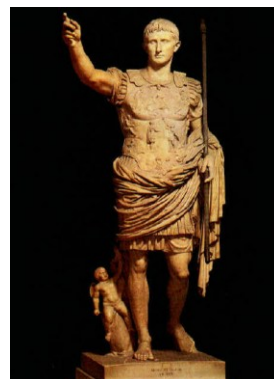
A jog szabad, világi tudománnyá vált

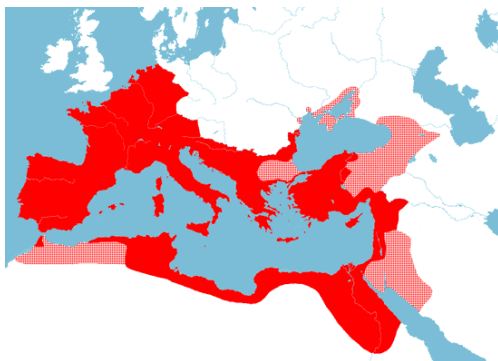
kronológiák

	<u>Társadalom</u>	<u>Állam</u>	<u>Jogfejlődés</u>
? - kb. Kr.e. IV. sz. eleje	Quiritár civilizáció patriarchális rabszolgaság	Archaikus állam, köztársaság kialakulása	Archaikus jog
Kr.e. IV. sz. második fele – I. sz. vége	Nagyüzemi rabszolgaság	Köztársaság	Preklasszikus jog
Kr.u. I. sz. - Kru. III. sz.		Principátus	Klasszikus jog
Kr.u IV. sz. eleje -	Átmenet a feudalizmusba	Dominátus	Posztklasszikus jog

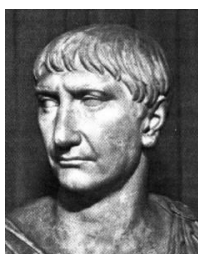
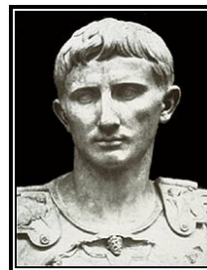
a principatus

- A köztársasági államszervezeti hagyományok bizonyos felélesztése, illetve megtartása mellett is a *principatus* egy **új hatalmi rendszert** jelentett, amelyre két hatalmi szerv nyomta rá a bélyegét: a *princeps* és a *Senatus* kettős hatalma (*diarchia*);
- Annak ellenére, hogy a *Senatus* politikai szerepének és korábbi hatáskörének egy részét átmentette, a ***princeps* játszott domináns szerepet** az államszervezetben;
- A *praetura* kivételével a köztársasági tisztségek fokozatos kiüresedtek, és feladatkörük átkerült a **császár által kinevezett hivatalnokokhoz**, amelyek egy bonyolult, **de a Birodalom igazgatására ALKALMASABB** rendszert képeztek;
- A népgyűlések politikai szerepének megszűnte, majd teljes eltűnésük egy **abszolutisztikus berendezkedést** tükrözött, amelyben azonban – a legjelentősebb uralkodók alatt – az egész szabad társadalom érdekei is figyelembe vették.





Kr. u. 9.



Kr.u. 116.



a princeps

Augustus monarchikus szándéka elsősorban

- a tisztségek halmozásában,
- utódlásipolitikájában, valamint
- a személyét körülvevő külsőségekben mutatkozott meg.

I. Olyan köztársasági hatalmi jogkörökkel ruházták fel, amelyek mindegyike – egyenként vizsgálva – **a köztársasági törvények keretein belül maradt**, amelyeknek egy személyben, a *princeps* személyében való egyesülése azonban egyértelműen az EGYEDURALMAT jelentette.

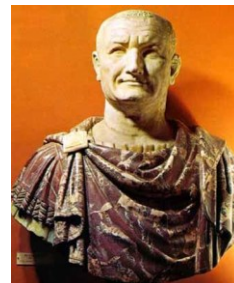
Kr. e. 23 nyarán állandóra felruházták az *imperium proconsularé*val és a *tribunicia potestassal*.

- Előbbi a **hadsereg és azon provinciák feletti** uralmat jelentette, amelyekben legiók állomásoztak, vagyis szinte az egész Birodalomra kiterjedt **legfőbb katonai parancsnoki jogköre**. Ebben a tekintetben Augustus egy **katonai monarchia** feje lett. Ugyanakkor ellátta a **legfőbb bíró** feladatait is.
- A tribunusi hatalom a sérthetetlenség (*sacrosanctitas*) és a Róma városa feletti hatalom szempontjából is fontos volt. Ezen hatalom révén a princeps megkapta a **közélet feletti teljes ellenőrzés** lehetőségét, hiszen a tribunusi intercessio gyakorlásával az összes magistratusok és a Senatus ellen is felléphetett.



a princeps (2)

- Augustus utódai uralkodásuk elején a Senatus által hozott senatusconsultum révén **ugyanezen jogokat** kapták meg.
- A Kr.u. 1. század végén a **lex de imperio Vespasiani** továbbá olyan előírást is tartalmazott, mely szerint a császár mindent megtehetett, amit az állam érdeke (*ex usu rei publicae*) megkövetelt.
- Az állami szuverenitás letéteményeseként és törvényhozóként a császár nem volt kötve a törvényekhez („*princeps legibus solutus*”).
- Erkölcsi kötelessége volt azonban a jogszabályok és szokások betartása, ellenkező esetben összeesküvésekkel kellett számolnia.

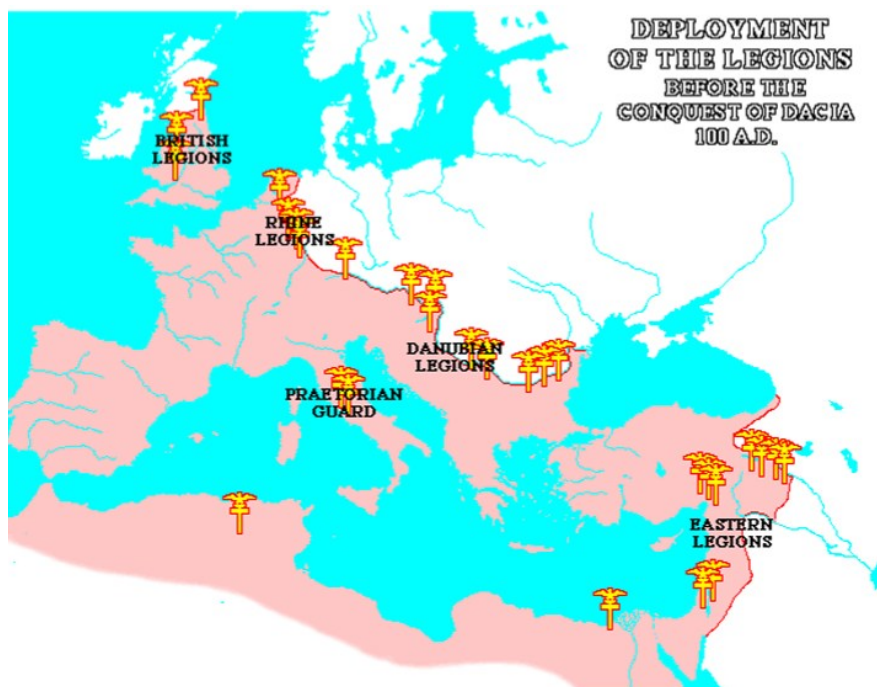


I. A második egyeduralmi elem az **utódlási politika** volt. A princepshez legközelebb álló férfi rokon tarthatott igényt a rónra (örökbecogadások, hatalmi szóra létrejött házasságok egítették a rendszert). A *princeps*i cím **öröklődését** a kortársak magától értetődőnek találták.

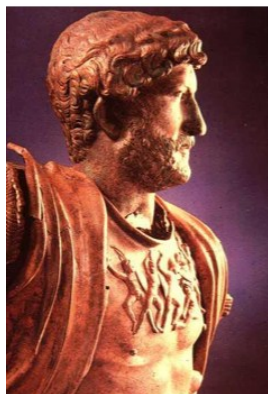
A császári családon kívülről jövő trónkövetelők a Ieverusokig (Kr.u. 2. sz. vége) mindig elbuktak.

a princeps és a hadsereg

- A *princeps* hatalmának legbiztosabb bázisát a *legiók* képezték.
 - a császár volt a hadsereg főparancsnoka,
 - elrendelte a sorozást,
 - kivetette és beszedette a katonák zsoldjának fedezésére szolgáló adókat,
 - döntött a háború és béke kérdésében és
 - szerződéseket kötött idegen államokkal.
 - A *patronus* és *cliens* bizalmi kapcsolata jellemezte a *princeps* és a hadsereg kapcsolatát.
 - A hadseregnek a *principatus* korában egyre nagyobb szerepe lett a következő *princeps* kiválasztásában, *imperatorrá* való kikiáltásában.
- Dinasztiaváltások esetén csak a **seregek közötti belháborúk** dönthettek a hatalomról.

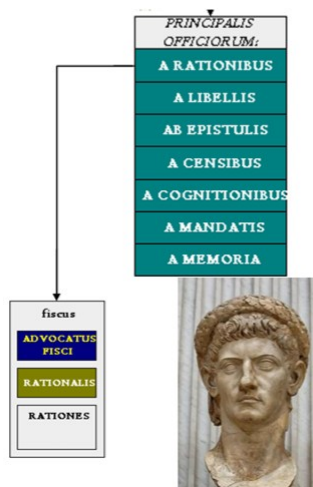


kormányzás



- A császár **rendeletek** útján kormányzott, amelyek **pecséttel ellátott levél** formájában jutottak el az érintettekhez. Sok esetben a jogi problémáikkal a császárt megkeresők, magán személyek vagy hivatalnokok kérelmeire adott válaszról volt szó (**rescripta**). Jogi tanácsokat is a császár tekintélyénél (*ex auctoritate principis*) fogva osztogattak ebben a korban.
- A császár a döntéseket egy **tanács** (*consilium*) meghallgatásával hozta. A császári tanácsadó szerv Hadrianus (Kr.u. 117-138) óta **állandó szervnek** volt tekinthető. A tanács és a császár kapcsolatának egyik legfontosabb jellegzetessége a **formalitások teljes kizárása** volt.

udvari igazgatás



- Claudius (Kr.u. 41-54) korában megjelent egy viszonylag állandó **udvari igazgatási szervezet**, amely a *princeps* munkáját volt hivatott megkönnyíteni.
- A hellenisztikus példákat követő szervezetben több **procurator**t bízta meg a különböző igazgatási feladatok ellátásával:
 - a *procurator a libellis* a beadványok feldolgozásával foglalkozott,
 - a *procurator ab epistulis* a kancellária vezetését látta el,
 - a *procurator a rationibus* a császári pénzügyeket felügyelte,
 - a *procurator a studiis* szakmailag igényes feladatokat oldott meg,
 - a *procurator a cognitionibus* a jogi kérdések megoldásáért felelt,
 - a *procurator a memoria* a levéltárat kezelte stb.

a Senatus

- alkalmas eszköz volt egy **új vezető elit** hatalmának alábástyázására
 - a *princeps* saját ellenőrzése alá helyezte, vagyis gyengítette hatáskörét
 - de a *Senatus* fokozatosan átvette azokat a jogszabványokat, amelyekkel korábban a **népgyűlések** rendelkeztek
 - Tiberius óta a *magistratus*okat tulajdonképpen a *Senatus* választotta a *comitiák* helyett
 - a **törvényhozási jogszabványokat** is a *Senatus* örökölte meg, s ezt a császár jóváhagyása mellett gyakorolta.
- Hatalmi köre:
- a *senatori provinciák* kormányzásának megszervezése;
 - azokba *magistratus*ok jelölése és kinevezése;
 - a *senatusconsultum*ok kibocsátása, amelyen keresztül **törvényhozási feladatait** gyakorolta a testület. (A *senatusconsultum*ok ettől kezdve általános, **mindenki számára kötelező jogi normává** váltak!!)
 - bíráskodás a *senatori* rangúak büntető ügyeiben;
 - beleegyezése törvényesítette a katonai csapatok által kikiáltott *princeps* trónra léptét.

a hivatalnokrendszer

professzionális, bürokratikus közigazgatás

Senatori hivatalnoki karrier

(köztársasági tradíciók)

valamennyi
köztársaságkori
magistratura fennmaradt
(kivéve *censor*)

Lovagi hivatalnoki karrier

(birodalmi léptékű bürokrácia)
a *princeps* kinevezése alapján
szigorú hierarchiába szervezve

praefectusok:

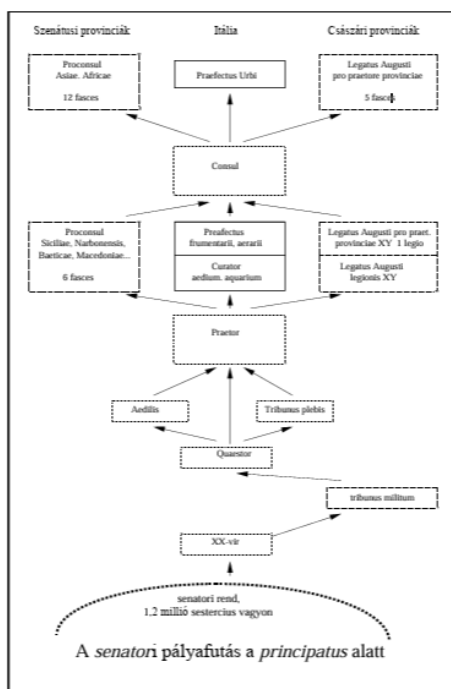
praefectus urbi

praefectus annonae

praefectus vigilum

praefectus praetorio

átfedések lehetségesek a két modell
között - cikk-cakk lefutású
életpályák



comitia

- jelentőségük fokozatos csökkent
- ennek oka: már a késő köztársaság korában sem voltak az egész *populus Romanus* akaratának kifejezésére alkalmas fórumok
(a szavazásokon csak a római alsóbb néprétegek vehettek részt, mivel a római polgárok más rétegei **távol éltek** a Várostól, és így nem gyakorolhatták ezen jogukat.)
- a népgyűlések jogosítványai a *principatus* alatt szinte teljesen megszűntek, kivéve azokat a **puszta látszat lehetőségeket**, melyek alkalmasak voltak a köztársaság-pártiak és a *senatorok* törekvéseinek megfékezésére
- a *comitiák* törvényhozó szerepe – néhány Augustus által megszavaztatott törvény után – szinte teljesen háttérbe szorult
- a *magistratusok* választásában betöltött szerepüket egy Tiberius alatt bekövetkezett reform tette szinte semmivé
(Tiberius újítása szerint a népgyűlés feladata annyi maradt, hogy **jóvá-hagyja** a *princeps* és a *Senatus* által előterjesztett listát a következő év tisztviselőiről)

A népgyűlések tehát elvesztették politika-formáló szerepüket

a *principatus* értékelése



- az ókor legjobban igazgatott és legtartósabb **területi állama** volt
- a történelem egyik legstabilabb állami berendezkedése
- az etnikai ellentéteket a városok önkormányzati lehetőségei és a **vallási tolerancia** szinte teljesen kikapcsolta
- a **nem latinok** bevonása a hadseregbe és az igazgatásba növelte azok római öntudatát, a rómaiság és a civilizáltság egymással rokon fogalmakká váltak (**romanizáció**)
constitutio Antoniniana – Kr. u. 212.
- a társadalmi ellentétek is lecsendesedtek, a Birodalomban sokáig béke, a **Pax Augusta** uralkodott
- egyetemes „**jóléti állam**”-ként is értéklik, amely hasonlatos lehetett a felvilágosult abszolutizmus berendezkedéséhez

a principatus válsága

A Kr. u. 3. század második felében a Római Birodalom talán legnagyobb válságát élte át, amelyet külső és belső háborúk jellemeztek.

Csakúgy, mint az augustusi *principatus* esetén csak egy új államforma adhatott választ erre a súlyos válságra.



- A Diocletianus trónralépését megelőző 50 évben 70 császár és császárelőd küzdött a hatalomért.
- Ugyanakkor a külső támadások sem kímélték a Birodalmat, de ennek ellenére megtudta őrizni területi egységét, hozzávetőleg az Augustus által létrehozott határok között.

az abszolút monarchia állama



A kései császárkor állami berendezkedésének jelölésére leginkább a *dominatus* szó terjedt el, amely nem jelent mást, mint a Diocletianus (284-305) és a Constatinus (306-337) által megújított *Imperium Romanumot*.



a dominatus

A legfontosabb változások, amelyek ehhez a korszakhoz és államformához köthetők, vázlatosan a következők voltak:

- a kormányzati szervek elköltöztetése Rómából;
- a *Senatus* szerepének igen nagy mértékű csökkenése, szinte teljes kikapcsolása;
- területileg tagolt, **többes császárság** jött létre, amelyben rendkívül nagy szerepet kaptak a ceremóniális formaságok;
- rendkívül bonyolult bürokrácia léte, amelynek legfontosabb sajátossága **a polgári- és katonai hatalom elválasztása** volt;
- a provinciák (köztük Itália) kisebbé válása, számuk emelkedése és belső szervezetük egységessé válása;
- a germán eredetű népelemek jelentőségének megnövekedése az állami életben;
- a **kereszténység** államvallássá válása és mindent, az állami életet is átható jellege (Kr. u. 380 után).

a dominus

A császári hatalom bizonyos korlátozását jelentette az, hogy az uralkodói hatalom **több személy között** oszlott meg.

- (A 3. század nehézségei bizonyították, hogy **egy uralkodó már nem elég** a feladatok, különösen a **katonai feladatok** megoldásához. A veszélyeztetett területek egyre inkább megkívánták a császár közelségét.)
- Diocletianus sajátos megoldásként a **tetrarchia** (négyes uralom) rendszerét vezette be, mely szerint maga mellé egy másik főcsászárt (**augustus**) állított és mindkettőjüknek alá rendelt egy-egy alcsászárt (**caesar**), és felosztotta maguk között a Birodalmat.
 - A megkapott terület minden tekintetben az adott részuralkodó gondjára volt bízva.



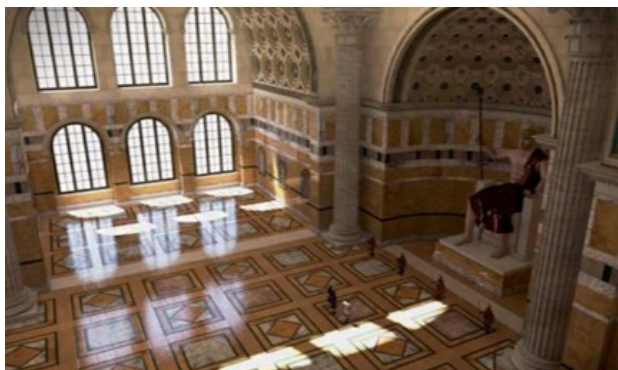
a dominus (2)

- Constantinus bár megszüntette a *tetrarchia* rendszerét, de ő is alcsászárrá tette felnőtt fiait, és a **TÁRSURALMI RENDSZER** – kisebb megszakításokkal – a Birodalom nyugati fele államiségének megszűntéig (Kr.u. 476) fennmaradt.
- A keleti és nyugati részek felett Kr.u. 395 után **önálló társcsászárok** uralkodtak, akik egy egységes császári hatalom letéteményeseinek érezték magukat: elméletben egy *Imperium* létezett, de különböző székhelyekkel.



a dominus (2)

- Constantinus bár megszüntette a *tetrarchia* rendszerét, de ő is alcsászárrá tette felnőtt fiait, és a **TÁRSURALMI RENDSZER** – kisebb megszakításokkal – a Birodalom nyugati fele államiségének megszűntéig (Kr.u. 476) fennmaradt.
- A keleti és nyugati részek felett Kr.u. 395 után **önálló társcsászárok** uralkodtak, akik egy egységes császári hatalom letéteményeseinek érezték magukat: elméletben egy *Imperium* létezett, de különböző székhelyekkel.



a császári udvar – *militia palatina*

A császári udvar legfontosabb szerve a **császár tanácsa** volt. Szemben a *principatus* korának uralkodóival ugyanis az abszolút császárok egy **állandó tanácsadó testülettel** vették körül magukat (*consilium, sacrum consistorium*), amely **főállású tanácsadókból** és a **legfelsőbb közigazgatási tisztségviselőkből** tevődött össze.



A császárhoz címzett beadványokat ez a tanács tárgyalta meg, és döntéseit levélformában hozta az érdekeltnek tudomására. Az ilyen (ügy)levelek **törvényerővel** bírtak és az egész Birodalomban (adott esetben a másik birodalom-félben is) követni kellett rendelkezéseiket.

A kései korban a tanácsban az egyik birodalmi *praefectus* (Keleten), illetve az egyik hadvezér (Nyugaton) szava vált döntővé.

az új birodalmi központ



a császári udvar (2)

Az udvarban működő, de az egész Birodalom igazgatására nagy hatással lévő tisztségviselők, az **udvari igazgatás vezetői** a következők voltak:

1. **Magister officiorum.** Az udvari közigazgatás feje, későbbi fogalommal kancellárnak, vagy „miniszterelnöknek” nevezhetnénk. Feladata volt a négy részlegre osztott **császári hivatal vezetése**, amely a császár levelezését, ügyei vitelét intézte. Ő tárgyalta a külföldi követekkel, felügyelte az állami textil- és fegyvergyárakat, az államrendőrséget és béke idején a császári testőrséget.
2. **Quaestor sacri palatii.** A császári **rendeletek megfogalmazásáért** felelős személy volt, aki a keleti birodalom-félben az „igazságügy-miniszter” szerepét töltötte be.
3. **Comes sacrarum largitionum** és **comes rerum privatarum:** két pénzügy-miniszter, melyek közül az első az állami kincstár vezetője volt, míg a másik a császári magánkincstár, illetve a rendkívül kiterjedt magánvagyon kezeléséért volt felelős.
4. **Praepositus sacri cubiculi.** A császári kamarás, aki a legközelebb állt a császár személyéhez. Az uralkodóra nagy befolyással bíró tisztséget általában herélték töltötték be.

a birodalmi közigazgatás – *militia officialis*

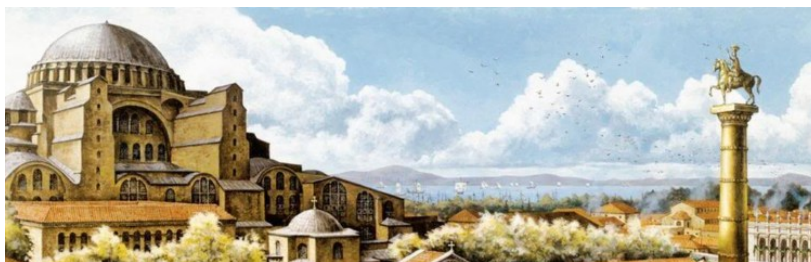
Az udvarban, a császár közvetlen közelében élő igazgatási személyzet **mellett** meg kell különböztetnünk a **birodalmi közigazgatást**.

Ennek élén a négy **praefectus praetorio** állt. Ezek már nem a császári gárda parancsnokai – mivel a gárdát Constantinus Kr.u. 312-ben feloszlatta –, hanem a **polgári közigazgatás** legfontosabb vezetői voltak.

1. Az *Imperium Romanum* négy **PRAEFECTURÁ**ra volt osztva, két-két birodalmi *praefectussal* a két Birodalomrészben. Ezek, mint a **császár képviselői** az alájuk rendelt területek **teljes polgári közigazgatásáért** felelősek voltak: a jogszolgáltatás, az építkezések, a közlekedés, a posta, az árak ellenőrzése, a katonaaállítás és a hadseregek ellátása, valamint az adószedés, mind az ő feladatkörükbe tartozott. Már a *principatus* alatt (Kr. u. 200-tól) szokás szerint a **legnevesebb jogtudók** közül kerültek ki a *praefecti praetorio*, akik a *dominatus* alatt is nagyban hozzájárultak a **jogfejlődés irányításához**.

a birodalmi közigazgatás (2)

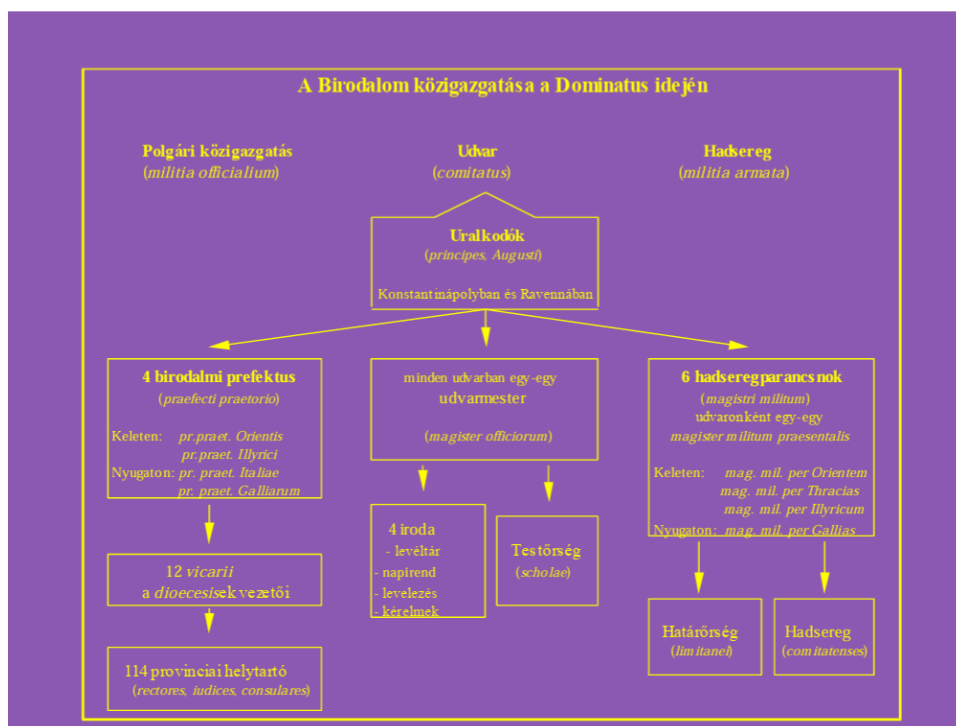
2. A négy *praefectura* alegységeit a **KERÜLETEK** (*dioecesis*) képezték, melynek élén *alpraefectusok* (*vicarii praefectorum praetorio*) álltak.
 3. Egy-egy kerület pedig **PROVINCIÁK**ra oszlott, melyek száma Diocletianus óta körülbelül **száz körül** mozgott.
- Egyes provinciák (Itália, Egyiptom) kivételes helyzete megszűnt, eltűnt a császári és *senatusi provinciák* közötti megkülönböztetés, ami **a területi igazgatás egységessé** válását szolgálta.
- A *provincia* helytartóját a *praefectus* javaslatára a császár nevezte ki. A helytartó, aki csak a *praefectus*on keresztül tartott kapcsolatot a császárral, – eltérően a *principatus*kori gyakorlattól – **nem rendelkezett katonai hatalommal**.



a *dominatus* területi szerveződése



Praefectura - dioecesis - provincia



a birodalom végnapjai

- Kr.u. 395: Bekövetkezett a **Római Birodalom kettészakadása** az eltérő gazdasági és politikai fejlődés és az eltérő külső környezeti tényezők miatt.
- Kr. u. 476: Felbomlott a Római Birodalom nyugati része és különböző germán királyságok jelentek meg területén. Ezek a **barbár államalakulatok** a maguk által alkotott *Leges Romanae Barbarorum* gyűjtőnévvel illetett jogkönyvekkel igyekeztek meghódított és hódító alattvalóik életét kordában tartani.
- A birodalmi eszme kisajátítójává a **keleti birodalom-fél** vált, melynek vezetői sokáig nem akarták lenyelni a békát, melyet az – igaz, hogy barbarizálódott, de hatalmas – nyugati fél elvesztése jelentett.





A barbár inváziók

a *dominatus* értékelése

- A *dominatus* rendszerének még egyszer sikerült megszilárdítania a Birodalmat, és néhány évszázaddal kitolni a felbomlás dátumát.
- A **külső nyomásnak** az állam az abszolút monarchia és a **fejlett bürokrácia**, a hadsereg átszervezés és az adóemelés eszközével próbált ellenállni. Végeredményben azonban a központi hatalom kénytelen volt meghátrálni a **helyi és feudális jellegű hatalomgyakorlók** előtt.
- A határookra nehezedő nyomás, a **nyugati közigazgatás csődje** és a **hitváltás** szintén hozzájárult a birodalmi képlet feladásához Nyugaton.
- Keleten a **Bizánci Birodalom** megőrizte a Birodalom államszerkezeti és igazgatási hagyományait egészen 1453-ig.
- De a Birodalom nyugati örökösei is, a germán államok és az Egyház is tovább ápták a római állameszmét.
- A Pápaság és a középkori császárság is joggal tarthatta magát a nagy Birodalom utódjának.

kronológiák

	<u>Társadalom</u>	<u>Állam</u>	<u>Jogfejlődés</u>
? - kb. Kr.e. IV. sz. eleje	Quiritár civilizáció patriarchális rabszolgaság	Archaikus állam, köztársaság kialakulása	Archaikus jog
Kr.e. IV. sz. második fele – I. sz. vége	Nagyüzemi rabszolgaság	Köztársaság	Preklasszikus jog
Kr.u. I. sz. - Kru. III. sz.		Principátus	Klasszikus jog
Kr.u IV. sz. eleje -	Átmenet a feudalizmusba	Dominátus	Posztklasszikus jog

a preklasszikus jogfejlődés - az *interpretatio* elégtelensége

A pontifexi *interpretatio* lehetőségei nem voltak elegendők a XII táblás törvény jogának továbbfejlesztéséhez.

A Róma történelmében bekövetkező **gazdasági, társadalmi és kulturális változások**, melyek a paraszti társadalomból a **nagyvárosi-világhatalmi társadalommá** való átalakulást kísérték, természetesen nem hagyták érintetlenül a jog által szabályozandó életviszonyokat sem.

A XII táblás törvény szűkszavúságával, nehézkes szövegével – a pontifikális *interpretatio* ellenére is – hamarosan **elégtelen lett** a megváltozott körülmények jogi kézben tartására.
Egyszerűen elaggot és **hiányossá vált**.

Újabb **jogforrások** után kellett nézniük a római
jogszolgáltatásért felelős *magistratus*oknak.

törvények ?

Az első lehetőség az lett volna, hogy a régi törvény(ek) elégtelen szabályait **új törvényekkel** helyettesítették, illetve egészítették volna ki.

Azonban megállapítható, hogy a XII táblás törvény utáni időszakban a MAGÁNJOG területén a törvényhozás nem játszott igazán jelentős szerepet.

Különböző számítások szerint a XII táblás törvénytől az időszámítás kezdetéig terjedő időszakban csak 24-30 magánjogi jellegű törvényt fogadtak el Rómában.

A magánjoggal foglalkozó törvények is javarészt *plebiscitum* formájában születtek.

A II. század közepétől pedig a törvényhozás teljesen a politika terére húzódott vissza, és **a politikai harcok eszközévé** vált.



a preklasszikus jogfejlődés

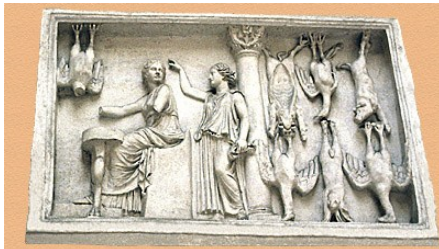


Pénzforgalom, távolsági kereskedelem
új gazdasági igények

a formális, merev
ius Quiritium
elégtelen már

az új megfelelő jogszabályok
kialakítása

a **PRAETOR** feladat lett
(*iurisdictio*)



Kr.e. 367. *praetor urbanus*

242. *praetor peregrinus*

ius praetorium

- Előfeltétel: a peres eljárás kettéosztottsága:

iurisdictio - PRAETOR *in iure*-perszakasz

iudicatio - IUDEX *apud iudicem*-perszakasz

jogkérdés

ténykérdés

cél: pártatlanság, gyorsaság

- *In iure* a felek kérelmére a *praetor* állást foglal:

– vagy nem avatkozik be az állam;

– vagy az állam beavatkozik:

- **ismert megoldást** jelöl ki a XII tábla (*ius civile*) alapján

- ha ilyen nincs, **saját belátása szerint** ad jogsegélyt az ú.n. *formula*val
(először *peregrinus*okkal kapcsolatos ügyekben - *praetor peregrinus*)

ius gentium, aequitas, bona fides, ius naturale, mint hivatkozási alapok

- a **formuláris eljárás** kialakulása

Kr.e. 2. század közepe - *lex Aebutia* = általánossá válik a formula alkalmazása a perekben

„iuris civilis adiuvandi, supplendi et corrigendi gratia”

mozgékony, rugalmas a gazdasági igényeknek megfelelő jog alakul ki

ius praetorium (2)

a jogbiztonság megvalósítása

- konzervativizmus

- jogtudósi *consilium*ok
(világi jogtudomány)

- ***praetori edictum***

(*ius edicendi*)

– parancsok, tilalmak

– jogvédelmi ígérek

– keresetformula-minták

a *praetor* kötve lesz
*edictum*ához és átveheti
elődje hirdetményét

állandósulás

jogtudomány

responsa prudentium

kazuisztikus (esetjogi) megközelítés

– *cavere*

– *agere*

– *respondere*

rendszerkezési kezdemények,
szabályok alkotása (*regulae*)

a preklasszikus jog:

**jogtudósok által alkotott és
fejlesztett jogászjog**

kronológiák

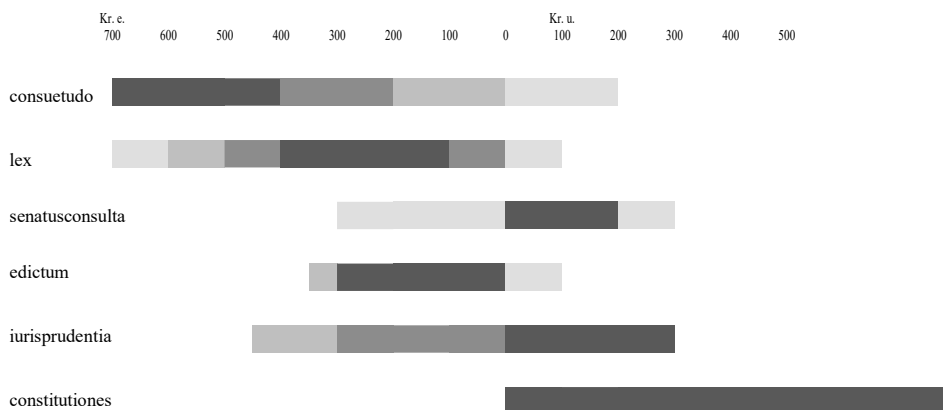
	<u>Társadalom</u>	<u>Állam</u>	<u>Jogfejlődés</u>
? - kb. Kr.e. IV. sz. eleje	Quiritár civilizáció patriarchális rabszolgaság	Archaikus állam, köztársaság kialakulása	Archaikus jog
Kr.e. IV. sz. második fele – I. sz. vége	Nagyüzemi rabszolgaság	Köztársaság	Preklasszikus jog
Kr.u. I. sz. - Kru. III. sz.		Principátus	Klasszikus jog
Kr.u IV. sz. eleje -	Átmenet a feudalizmusba	Dominátus	Posztklasszikus jog

jogforrások

„A római nép joga
törvényekből, *plebiscitumokból*,
a *senatus* határozataiból,
császári rendeletekből,
azoknak *edictumaiból*, akiknek *edictum* kiadási joguk
van és
a jogtudósok *responsumaiból* áll.” (Gaius I.2.)



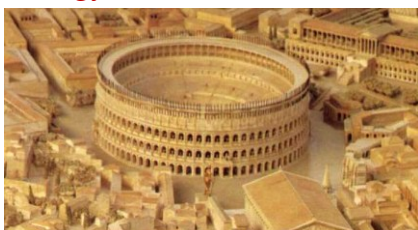
a jogforrások jelentősége



lex - plebiscitum

„Törvény az, amit a nép megparancsol és elrendel. A *plebs* ugyanis abban tér el a *populustól*, hogy a *populus* elnevezés az összes polgárokat jelenti, beleértve a *patriciusokat* is. A *plebs* elnevezés a *patriciusok* nélkül a többi polgárt jelenti. Ennek következtében egykoron a *patriciusok* azt mondták, hogy őket a *plebiscitumok* nem kötik, mert az ő hozzájárulásuk nélkül hozták létre azokat. Ezt követően azonban meghozták a *lex Hortensiá-t*, amely úgy rendelkezett, hogy a *plebiscitumok* az egész *populust* kötelezik. Ilyen módon a törvényekkel egyenlőkké váltak.”

(Gaius I.4.)



komiciális törvényhozás

Augustus alatt

mint *tribunus plebis*, egy sor törvényjavaslatot terjesztett be a *concilium plebis* előtt úgy a köz-, mint a magánjog terén Kr.e. 18-ban és 17-ben.

- A közjog terén:
 - *lex Iulia de collegiis*,
 - *lex sumptuaria*,
 - *leges de ambitu*,
 - *adulteriis coercendis* (Kr.e. 18),
 - *de vi publica*,
 - és *vi privata* (Kr.e. 17)
- A magánjog terén:
 - *lex Iulia de maritandis ordinibus* (Kr.e. 18)
- Az eljárásjog terén:
 - *lex Iulia iudiciorum privatorum*
 - *iudiciorum publicorum* (Kr.e. 17)

a *comitia centuriata* előtt

- a rabszolga-felszabadítással kapcsolatban:
 - *lex Fufia Caninia* (Kr.e. 2.),
 - *lex Aelia Sentia* (Kr.u. 4.),
 - *lex Iunia Norbana* (Kr.u. 19.- Tiberius))
- a házassággal kapcsolatban:
 - *lex Papia Poppea* (Kr.u. 9.)



Törvénytípusok szankció szerint

	érvénytelenítés	büntetés
<i>lex perfecta</i>	+	-
<i>lex plus quam perfecta</i>	+	+
<i>lex minus quam perfecta</i>	-	+
<i>lex imperfecta</i>	-	-

példák

lex perfecta: **megtagadja** a szabályellenes cselekmény **érvényét**.

- a római jog tiltja a férjnek a hozományi telek eladását. Ha mégis eladja az ügylet **semmis**.
- a hitvesek közötti ajándékozási ügylet tilos és **semmis**.

lex plus quam perfecta: a szabályellenes cselekmény nemcsak **semmis**, de az elkövetőt még **büntetéssel** is sújtja a szabály.

- a tiltott házasságok **semmisek**, s a felek **büntetést** is kapnak;
- ha valaki erőszakkal kényszerít valakit szerződés megkötésére, az ügylet **semmis**, és a kényszerítő **büntetendő** is.

lex minus quam perfecta: a szabály tiltja az ügyletet, **joghátránnyal (büntetéssel)** sújtja az ügyletet megkötő felet, de az ügyletet érvényesnek ismeri el.

- gyászév alatt az özvegy nő nem mehet újra férjhez, ha mégis megteszi **infamis** lesz, de házassága **érvényben marad**.

példák (2)

lex imperfecta: a benne foglalt parancs megszegéséhez **semmi-nemű** szankciót nem fűz. (De ez nem jelenti azt, hogy a szabály mindenféle jogkövetkezmény nélkül maradna.)

Erre iskola-példa a *lex Cincia*, amely tiltja bizonyos mértéken felül az ajándékozást, de ha az ajándékozás megtörtént, az érvényes volt.

- A magánjog szempontjából tehát egy *lex imperfecta*-val állunk szemben, mivel **nincs szankció**.
- De **jogkövetkezménye mégis volt** annyiban, hogyha valaki az ilyen mértéken felüli MEGÍGÉRT ajándékot perben követelte az azt ígérőtől, akkor a *praetor* kifogást adott ezen követelés ellen.
- Sőt keresetet adott a mértéken felüli ajándék visszakövetelésére.
- Az állami kikényszerítés tehát megvalósul, de magáról a szankcióról nem maga a törvény gondoskodik.

(Ilyen még *Sc. Vellaeum*, *Sc. Macedonianum*)

senatusconsulta

„*Senatusconsultum* az, amit a *senatus* megparancsol és elrendel, s ez törvény erővel bír, ámbár ezt kétségbe vonták.”
(Gaius I. 4.)



a Senatus jogalkotó tevékenysége

- A köztársaság korában a *Senatus* befolyása a jogalkotásra háromirányú volt:
 1. a törvényekhez szükséges *auctoritas* megadása révén tkp. a *magistratus* javaslatának felülvizsgálatát jelentette.
változás: Kr.e. 339. *lex Publilia Philonis de patrum auctoritate* !!
 2. megelőző beavatkozási eszköz: a *magistratus*nak adott tanács *senatusconsultum*
(a vélemény nem volt kötelező a *magistratus*ra, de nehezen tudta figyelmen kívül hagyni azt)
 3. a *praetor* tevékenységébe való beavatkozás (a *ius honorarium* alakítása).
- A principatus alatt:

Lassanként a *senatusconsultum*ok **törvényerővel** kezdtek bírni (egyre nehezebb volt összehívni a népgyűléseket, illetve azok már csak a városi *plebs*re korlátozódtak.)

Az egyes SC-ok elnevezésében az indítványozó *magistratus* vagy *princeps* neve jelent meg.

A *principatus* folyamán egyre inkább nyilvánvalóvá vált a *princeps*ek túlsúlya a SC-ok indítványozása terén: **a princepsi akarat pusztán formális megerősítésévé váltak – NORMATÍV jellegű szabályok.**

constitutiones principum



„Császári rendelet az, amit a császár *decretum*ával, vagy *edictum*ával, vagy *epistulá*jával elrendelt. Sosem fért ahhoz kétség, hogy ez **törvényerővel bír**, mivel maga a császár is hatalmát törvény útján kapja meg.”

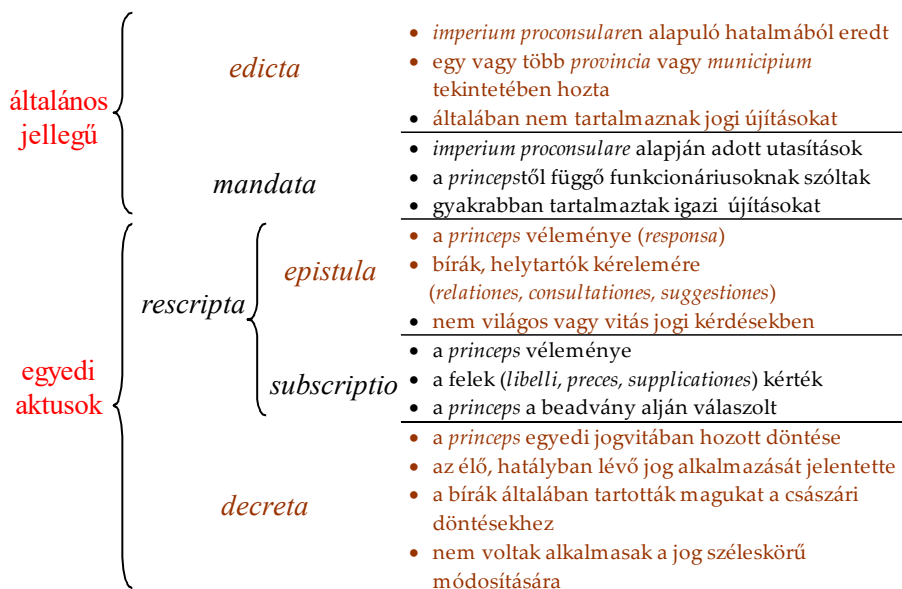
(Gaius I.5.)

a princeps jogalkotó tevékenysége

- A *principatus* alatt a törvényhozó hatalom elvileg továbbra is a köztársasági szervek kezében maradt.
- Azonban hamarosan maga a *princeps* is gyakorolni kezdett **önálló (jogalkotó) normatív tevékenységet**.
- Ennek alapjául a későbbiekben két elvet fogalmaztak meg:
 - a *princeps* felette állt a törvényeknek, nem kellett azokat betartania, abszolút immunitást élvezett („*princeps legibus solutus*”)
 - a *princeps* akarata, a rendes törvények erejével bír („*quod principi placuit, legis habet vigorem*”)
- a jogtudomány idővel a *princeps* normatív aktusait **jogforrásként** ismerte el.



constitutiones principum



edicta

„*Edictumok* azoknak a parancsai, akiknek *ius edicendi*-jük van. A római nép *magistratusainak* van *ius edicendi*-jük. De az *edictumok* tekintetében a két *praetornak*: az *urbanusnak* és a *peregrinusnak* van a legtágabb jogköre.

Az ő joghatóságukkal a provinciákban a *provincia helytartói* rendelkeznek.

Ugyanígy (van) az *aedilis curulis*-ek *edictumaiban*, akiknek joghatóságát a római nép tartományaiban a *quaestorok* gyakorolják. Ugyanis a császár tartományaiba egyáltalán nem küldenek *quaestorokat*, és éppen ezért ezt az *edictumot* ezekben a tartományokban ki sem hirdetik.”



(Gaius I. 6.)

a *ius honorarium* (*praetorium*) sorsa

kreativitása a *principatus* korában egyre inkább eltűnik

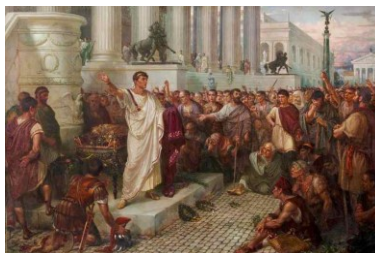
Okok:

- a *praetori edictum* ekkorra már olyannyira kikristályosodott, hogy elvesztette a továbbfejlesztés lehetőségét.
- Hadrianus egyik *senatusconsultum*, melyben megtiltotta az *edictum* módosítását
- ez a jogszolgáltató hatalom jogfejlesztő tevékenységének végét jelentette
- a *cognitio extra ordinem* konkurenciája
- ez a mentes a formalitásoktól, és az írásbeliség uralja
- a bíró döntése ellen fellebbezni lehetett (*appellatio* vagy *provocatio*) végső soron a *princeps*hez, akinek így a kezébe került a reformálás lehetősége.

Salvius Iulianus

EDICTUM PERPETUUM

(Kr.u. 130)



klasszikus kori jogfejlődés

megújuló magánjog

(a *ius civile* és a *ius honorarium* „rendellenes” fejlődéseként)

„klasszikus *ius novum*”

jellemzője:

- új jogintézmények születése a *princeps* jogalkotó tevékenysége révén
- új igények perlésének a lehetősége a *cognitio extra ordinem* révén

a *ius civile*, a *ius publicum* és a *ius honorarium* szinte valamennyi intézménye bizonyos átalakuláson ment át

harmonikus és szerves jogrendszer

egységként fejlődik

a jogtudósok tevékenysége révén

jogászi tevékenységi módok



Cicero (Kr.e. 106-43) műveiben olvasunk összefoglalóan a különböző jogászi tevékenységi módokról:

- „*cavere*”
- „*agere*”
- „*respondere*”

E jogászi tevékenységi formák természetesen már a jogtudósok fellépése előtt szükségképpen szerepet játszottak, a *pontifexek* is folytatták mindhárom tevékenységet.

jogászi tevékenységi módok (2)

- „*Cavere*”:
okirat- és keresetformulák (*cavere in iure*) megalkotásában realizálódott.
A felek kérésére a jogtudó a megfelelő formára oktatta ki az ügyfelet – ugyanígy segítette a jogalkalmazót.
- „*Agere*”:
az a tevékenység, amelyet a *pontifexek* vagy a *iuris consulti* a peres félnek azáltal nyújtottak, hogy a rendelkezésre álló **keresetformulák közül a legmegfelelőbbet választották ki** számára, s vigyáztak, hogy a peres fél el ne vétse a rituálét.
(A bíróság előtt a *pontifex*, illetve a *iuris consultus* közvetlenül nem játszott szerepet e tevékenységben, hanem a rétor (*orator*), akit az előbbieket, mint a jog szakértőit instruáltak.)

jogászi tevékenységi módok (3)

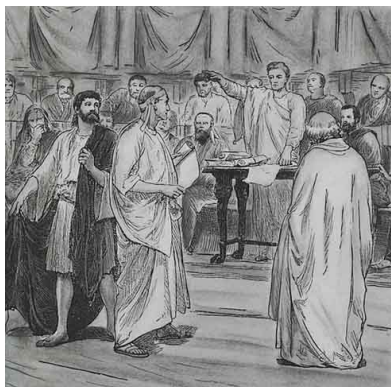


- „*Respondere*”:
 - a peres felek,
 - az esküdtbírák,
 - a *magistratus*ok által a *pontifex*ekhez, ill. *iuris consultu*-sokhoz intézett kérdésekre való véleményadást kell érteni alatta.

a respondeáló tevékenység tágabb értelemben a *cavere* és *agere* tevékenységet is magában foglalta, szűkebb értelemben azonban kizárólag a kötetlen **jogászi véleményadó tevékenységet** jelentette.

responsa prudentium

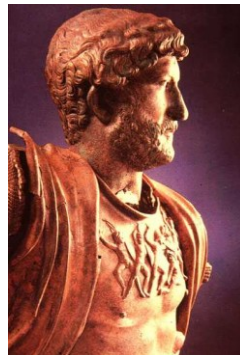
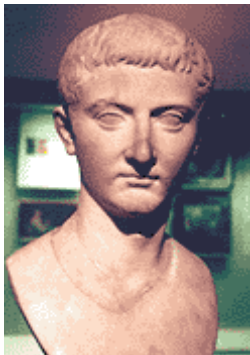
„*Responsa prudentium* azoknak a döntései és véleményei, akiknek engedélyük van jogot alkotni. Ha ők mindannyian **egységes döntésre** jutnak, amiről így döntöttek, az törvény erővel bír. Ha azonban eltérő véleményen vannak, a bíró azt a véleményt követheti, amelyiket akarja. Ezt jelzi az isteni Hadrianus egyik leirata.” (Gaius I.7.)



a klasszikus jogtudomány

A *principatus* a katonai monarchiát a republikánus formák tiszteletben tartásával építette ki, és megkísérelte a köztársasági jogtudósok saját szolgálatába való állítását – természetesen nagy óvatossággal – keresztülvinni.

E kísérletet egyes jogtudósok autorizálásával, azaz az ún. *ius publice respondendi* megadásának privilégiumával próbálta a *princeps* realizálni.



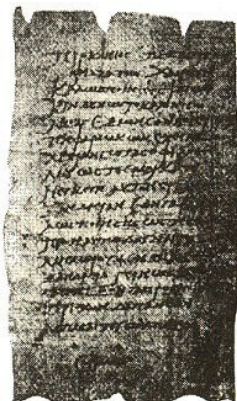
ius publice respondendi

- a) **Augustus** e privilégiumot még csak konkrét esetekre adta meg egyes jogászoknak úgy, hogy ez formálisan semmiféle kötelező erővel nem rendelkezett a bíróra nézve, bár kétségtelen, hogy az érdemi határozat meghozatalánál döntő jelentőséggel bírt.
E privilégiummal Augustus idején csupán az *ordo senatoria* tagjai közül kikerülő jogászok rendelkeztek, ami természetes is, hiszen Augustus döntően a szenátori rendre támaszkodott.
- b) Megváltozott a helyzet **Tiberius** idején, aki az *ordo equestris*ből (lovagrend) származóknak is biztosította az autorizálást, minthogy Róma gazdasági életében a lovagok (tehát a pénzarisztokrácia) mind nagyobb szerephez jutottak.
Az autorizálás tartalmilag is szélesedett, miután a jogtudós privilegizált véleménye most már nemcsak egyetlen jogesetre volt alkalmazható.
- c) Végül **Hadrianus**, aki a császári hatalmat a polgári bürokrácia kiépítésével kívánta megszilárdítani, elrendelte, hogy az autorizált jogászok egybehangzó véleménye a bíróságok előtt bizonyos feltételek mellett kötelező erővel bírjon.

iurisprudentia

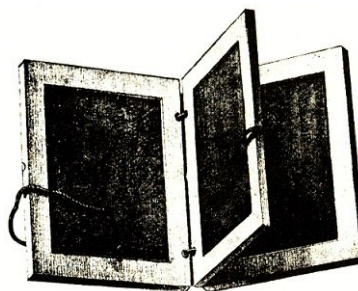
Két ösztönző erő:

- a *princeps* támogató és szorgalmazó tevékenysége,
- a római jog elért egy bizonyos teljességet, amely már lehetővé tette intenzív tanulmányozását



• Irodalmi formák, műfajok:

- *institutiones*
- *regulae, sententiae, definitiones*
- *responsa, epistula*
- *quaestiones*
- *digesta*
- *ad Sabinum, ad Q. Mucium*
- *ad edictum*



instituere

A klasszikus korban megerősödött az *instituere*, azaz a jogtanítás (*docere*), amely a jogtudomány anyagának a **rendszerezését** minden addiginál szükségesebbé tette.

E jogtanító tevékenységnek legfontosabb eredménye Gaiusnak, a Kr. u. 2. században élt jogtudósnak az *Institutiói* voltak, amelynek hármass beosztása (*personae, res, actiones*) megteremtette a később ***institutio-rendszernek*** nevezett tanszisztémát, amelynek keretében a nagy klasszikus jogász a jog fogalmából mintegy axiómából indult ki, és abból vezette le a részfogalmakat.



„iskolák – irányzatok”

Schola (secta) Sabiniana

- konzervatív irányultság, vagyis szoros kötődés a tradíciókhoz
- hivatalos, a császár által inkább elismert irányzat
- rendszertani megközelítés, vagyis a gyakorlat igényeire jobban figyelő tárgyalásmód

Capito

Masurius Sabinus

Cassius Longinus

Iavolenus Priscus

Salvius Iulianus

Schola (secta) Proculiana

- a progresszív, újításoktól sem visszariadó jogászokat tömörítette
- nagyobb tudományos érték
- kazuisztikus megközelítés, vagyis a tények és szabályok komplexebb, bonyolultabb megközelítése

Labeo

Nerva pater et iun.

Neratius Priscus

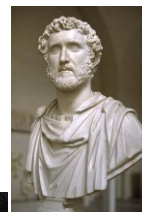
Proculus

Iuventius Celsus

ius controversum

a klasszikus jog fénykora

- Antoninus Pius alatt: Africanus, Pomponius, Gaius
- Marcus Aurelius alatt: Marcellus, Scaevola
- Severusok alatt: Papinianus, Paulus, Ulpianus



Ránk maradt eredeti munkák:

- *Fragmenta iuris Romani Vaticana*
- *Lex Dei, sive Mosaicarum et Romanorum Collatio*
- *Pauli Sententiae*
- *Tituli ex corpore Ulpiani*
- *Gai Institutiones*